

ПРОБЛЕМА ТЕРМІНА І ПРОФЕСІОНАЛІЗМА (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ПІДСИСТЕМИ МАШИНОБУДУВАННЯ)

О.А. Литвинко

В англійській мові, що є термінологічно розвиненою, окрім упорядкованих термінологій існує також і професійна лексика. Дослідження професійного мовлення на сучасному етапі є актуальним з огляду на те, що існує необхідність вирішення проблеми диференціації термінологічної і професійної лексики.

Мета цієї роботи полягає у вивченні критеріїв відокремлення професіоналізмів від термінологічних лексичних одиниць.

Об'єктом дослідження є термінологічна підсистема машинобудування сучасної англійської мови.

Предметом дослідження є диференціація термінів і професіоналізмів у зазначеній термінологічній підсистемі.

Професійне мовлення ми розуміємо як ненормовану форму існування спеціальних мовних засобів. У кожній мові основні джерела професійного мовлення аналогічні. Серед причин виникнення цього феномена можна виокремити психологічні, когнітивні та мовні [1, с. 71].

До психологічних причин виникнення професійного мовлення ми відносимо прагнення спеціалістів певних галузей різноманітності свої фахові мовні засоби, передати суб'єктивне розуміння і надати оцінку. Таким чином, фахівці в конкретній області можуть розглядатися не тільки як споживачі, а і як потенційні творці мови [2, с. 105].

Психологічним джерелом виникнення професійного мовлення також є спостережливість, пошуки схожості, порівняння, емоційне відношення до об'єктів дійсності. На відміну від деемоційних наукових сфер комунікації, професійне мовлення продуктивно створює емоційно забарвлені фахові неологізми [1, с. 73].

Когнітивні шляхи виникнення професійного мовлення репрезентуються через метафоризацію та метонімізацію, що реалізуються на основі асоціативних зв'язків та аналогії.

Одним з можливих мовних джерел професійного мовлення є прагнення до скорочення форм, в результаті якого створюються складноскорочені слова і абрєвіатури, що не застосовуються в наукових текстах, лексикографічних джерелах і номенклатурах. Наприклад, *assy* – професійне скорочення від *assembly* – „складання”, „монтаж”.

Основна проблема, що виникає під час дослідження термінологічної і професійної лексики, полягає у з'ясуванні різниці, що є між цими двома класами одиниць.

Так, серед ознак, спільних для професіоналізмів і термінів, вчені виокремлюють спеціалізацію значення і утворення на цій основі особливих, відмінних від загальних лексико-семантичних систем, обмеження кількості користувачів зазначеними одиницями і сфери їх використання [3, с. 76-77].

Наявність інших теоретичних засад простежується у роботах О.О. Реформатського, В.Д. Бондалетова, В.М. Прохорової та ін. [1; 4; 5]. Як зауважує В.Д. Бондалетов [4], слова-професіоналізми розпізнають за тими самими ознаками, що і терміноодиниці, але з підкресленням їхньої невідповідності тим високим критеріям, які висуваються до термінів. Тому, на думку автора, йдеться про ступінь або міру невідповідності слова-професіоналізму, функціонально схожого з терміном, тому добору ознак, які визначаються обов'язковими для терміноодиниці.

Зокрема, стверджується, що в професійній лексиці при детальній диференційованості назв окремих предметів, їх частин та видових понять немає назв для широких категорій однакових чи подібних реалій, а кожна назва за своїм

походженням і структурою звичайно ізольована від інших, тоді як у терміносистемі слова, що позначають близькі поняття, є утвореннями від однакових коренів. Вчені проводять демаркаційну лінію між цими одиницями на підставі ще одного критерію: професіоналізми завжди виникають стихійно на власній мовній основі, а галузеві термінологічні одиниці переважно утворюються свідомо, часто з використанням іншомовних слів та словотвірних засобів [6, с. 7 – 10].

Опозиція „термін – професіоналізм” часто аргументується тим, що терміни є офіційними назвами спеціальних понять, а професіоналізми – напівофіційними. „Терміни є узаконеними назвами будь-яких спеціальних понять. Професіоналізми вживаються як їх неофіційні замітники лише в обмеженому спеціальною тематикою мовленні осіб, пов’язаних між собою за професією”, – зазначає В.М. Прохорова [5]. В інших наукових дослідженнях [7; 1] також підкреслюється, що професійне мовлення є ненормованою формою існування спеціальних мовних засобів.

На думку С.Д. Шелова, терміни і професіоналізми отримують тотожну або близьку семантичну характеристику, але різняться узусом, орієнтацією на сферу використання [3, с. 78 - 79]. Найбільш яскраво ця тенденція виявляється за умов існування корелятивної пари, один член якої ідентифікується як термін, інший – як професіоналізм. Найчастіше такі професіоналізми є результатом метафоричного перенесення. Дослідник зазначає, що забарвлені одиниці професійного спілкування, які виражають наукові поняття й мають дефініцію, можна кваліфікувати як терміни (звичайно, за умов відсутності термінологічного еквівалента). В останньому випадку правомірним буде оцінювання їх як проміжного явища, і лише використання таких одиниць у мовній практиці може вирішити їхню долю: вони або залишаться у сфері суто професійного спілкування, або набудуть статусу термінів, або довгий час будуть зберігати своє проміжне положення [3, с.80].

О.О. Реформатський наголошував на тому, що слід диференціювати складні терміни і професійну фразеологію на підставі відсутності у останньої соціально обов’язкового характеру і сталості [1, с. 73].

Підсумовуючи вищесказане, відзначимо, що ми поділяємо думку науковців, які проводять демаркаційну лінію між терміноодиницями і професіоналізмами. Серед усього різноманіття диференційних ознак професіоналізмів для розмежування їх та термінів як визначальні ми виокремлюємо наступні:

а) емоційно-експресивне забарвлення;

б) обмежена сфера застосування (зазвичай це розмовна мова спеціалістів певної галузі).

Усі інші ознаки (відсутність чіткої дефініції, відсутність системності та ін.) є, на нашу думку, факультативними та можуть лише частково сприяти процесу розмежування аналізованих одиниць.

Проблема диференціації термінологічної лексики і професіоналізмів ускладнюється ще й тим, що деякі науковці не обмежуються поділом спеціальної лексики на термінологічну та професійну, а намагаються членувати професійну лексику ще на ряд підрозділів. Дослідники виділяють професіоналізми та професійні жаргонізми як окремі групи спеціальної лексики „внаслідок їх нормативних, ареальних, стилістичних та експресивних відрізень” [8, с. 37].

Е.Ф. Скороходько констатує наявність великої кількості „псевдотермінів” в англійській загальнонауковій термінології. До таких лексичних одиниць дослідник відносить жаргонізми, а саме терміни дуже обмеженої сфери використання (наприклад, які функціонують у межах однієї чи кількох фірм, установ). Але науковець зауважує, що згодом вони можуть перетворитися на справжні терміни завдяки їх широкому розповсюдженню [9, с. 63].

І. Лях виділяє наступні складові термінології: терміни – фахові слова; напівтерміни – професійні слова; професійні жаргонізми. На думку дослідниці, терміни – фахові слова є інвентарем теоретичної комунікації. Напівтерміни – професійні слова є одиницями практичної комунікації. Професійні жаргонізми є

експресивними дублетами термінів і вживаються у сфері усного спілкування фахівців [10, с. 60].

За матеріалами О.А. Покровської, у досліджуваній лексиці, крім термінів, необхідно розрізняти такі номінації: термінологізовані жаргонізми, професійні жаргонізми та професійну лексику. „Термінологізовані жаргонізми” дослідниця розуміє як стилістично забарвлені номінації, що функціонують у вигляді професійних висловів, але виражають наукові поняття, мають чітко окреслену дефініцію і, таким чином, „претендують” на роль термінів. До „професійних жаргонізмів” автор відносить конотативно марковані вислови, що не виражають наукового поняття і не мають дефініції, але задовольняють потреби професійного спілкування у певній галузі. І, нарешті, „професійна лексика” визначається як слова, вирази, звороти мови, що властиві спілкуванню людей, пов’язаних із певною галуззю діяльності [11, с. 36-37].

О.В. Суперанська, Н.В. Подольська, Н.В. Васильєва [1, с. 27] зазначають, що жаргонізми не відносяться до спеціальної фахової лексики. Вони тлумачать їх як особливі, яскраві, модні слівця, характерні для окремих соціальних груп і вважають, що вони практично нічого не додають до мови, а лише створюють особливий колорит мовлення.

В.М. Прохорова [5, с. 153-159] відзначає, що професіоналізми і жаргонізми схожі за грубою експресією, за тим, що названі одиниці не становлять самостійних мовних підсистем зі своїми граматичними особливостями, а є лексичними комплексами, порівняно обмеженими в кількісному відношенні. Якщо складним завданням є відмежування термінів від професіоналізмів, то знайти критерії розрізнення названих одиниць практично неможливо (свідченням цього є майже тотожні визначення професійної лексики та професійних жаргонізмів, подані О.А. Покровською).

У даній роботі ми поділяємо думку про недоцільність виокремлення професійних жаргонізмів з лексичного прошарку професіоналізмів [12, с. 29]. Під професіоналізмами ми розуміємо слова і вирази, властиві мові фахівців певної галузі професійної діяльності, науки та техніки, що слугують розмовними еквівалентами термінів і характеризуються обмеженою сферою використання та експресивним характером. Наприклад, у термінологічній підсистемі машинобудування існує професіоналізм *slave driver* для позначення робітника, що не дотримується інструкцій з експлуатації приладів та пристроїв.

У досліджуваній термінологічній підсистемі машинобудування ми виокремлюємо професіоналізми, що слугують еквівалентами термінів-слів, термінологічних словосполучень та виразів. Приклади таких професіоналізмів представлено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Слова, словосполучення та вирази професійного спілкування, що служать еквівалентами термінологічних одиниць і відрізняються експресивним характером

термінологічна лексична одиниця або вираз	професіоналізм	тлумачення
<i>to put into production</i>	<i>kick of meeting</i>	„запуск виробництва”
<i>to destroy a device</i>	<i>to extinguish a life of device</i>	„вивести пристрій зі строю”
<i>to damage a mechanism</i>	<i>to kill a mechanism</i>	„зіпсувати механізм”
<i>to destroy a device</i>	<i>to choke device to death</i>	„зруйнувати пристрій”
<i>to work badly</i>	<i>to complain</i>	„погано працювати (напр. про насос)”

Продовження табл. 1

<i>tap wrench</i>	<i>tommy-bar</i>	„вороток”
<i>master-key</i>	<i>jimmy</i>	„інструмент, що виконує функцію відмички”
<i>decreasing pressure stage</i>	<i>dummy</i>	„додатковий ступінь, що використовується для зменшення натиску”
<i>fire-pump</i>	<i>donkey</i>	„насос, що використовується при пожежах і аваріях”
<i>paint adhesion test</i>	<i>engineering blueing</i>	„перевірка прилипання фарби (до поверхонь, що труться)”

Термінологічній підсистемі машинобудування властива наявність професіоналізмів – скорочень. Такі лексичні одиниці відбивають тенденцію до раціоналізації мови, до економії мовних зусиль, що підвищує ефективність комунікації і забезпечує передачу максимальної кількості інформації в одиницю часу [13, с. 112].

Професіоналізми-скорочення можуть кваліфікуватися як перехідні одиниці в еволюції: *термін* ==> *скорочення-професіоналізм* ==> *термін-скорочення*. Приклади професіоналізмів-скорочень наведено в таблиці 2.

Таблиця 2 – Професіоналізми-скорочення

термін	професіоналізм	тлумачення
<i>answer</i>	<i>ans</i>	„відповідь (автоматизованої системи на сигнал)”
<i>lubricant</i>	<i>lube</i>	„змащувальний матеріал”
<i>machine</i>	<i>mach</i>	„верстат, машина”
<i>repetition</i>	<i>rep</i>	„повторення (виробничого циклу навантажування)”

У термінологічній підсистемі машинобудування також функціонують професіоналізми, які виражені фразеологічними одиницями [14, с. 24]. Приклади таких професіоналізмів наведено в таблиці 3.

Таблиця 3 – Фразеологічні одиниці – професіоналізми

професіоналізм	тлумачення
<i>to die hard</i>	„про пристрій, інструмент, обладнання, що важко вивести зі строю”
<i>to play with fire</i>	„не дотримуватись інструкцій з експлуатації”
<i>to rock the boat</i>	„наражати на небезпеку”

Вочевидь, фразеологізми властиві як загальнолітературній мові так і професійному мовленню, але зауважимо, що у професійній сфері вони слугують засобом передачі інформації технічного характеру.

На підставі аналізу професіоналізмів термінологічної підсистеми машинобудування можна зробити **висновок**, що хоча зазначеним лексичним одиницям і не притаманна наукова точність, вони задовольняють потреби комунікації фахівців галузі машинобудування. Професійна лексика вказує на місце поняття у науковій системі, виявляє зовнішні, найбільш характерні ознаки предмету, що номінується, виконує функцію влучного еквіваленту для термінів досліджуваної підсистеми.

SUMMARY

The present paper focuses on the problem of terms and professional lexical units in modern English terminology within the special subsystem of terms – mechanical engineering. Terms and professional lexical units have been examined and differences within them have been revealed.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология. Вопросы теории. – М.: Наука, 1989. – 243 с.
2. Ростовецька Т.В. Англійські юридичні терміни та їх українські відповідники у сфері фіксації і в професійному використанні // Філологічні студії. – Луцьк, 2004. – № 1(25). – С. 104-107.
3. Шелов С.Д. Терминология, профессиональная лексика и профессионализмы (к проблеме классификации специальной лексики) // Вопросы языкознания. – 1984. – № 5. – С.76 – 87.
4. Бондалетов В.Д. Социальная лингвистика. – М.: Просвещение, 1987. – 160 с.
5. Прохорова В.Н. Об эмоциональности термина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М.: Наука, 1970. – С.153 – 159.
6. Винник О.П. Зооморфична метафора у фінансовій термінології // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. пр. – Харків: ОВС, 2002. – Вип. 8. – С. 7 – 10.
7. Крыжановская А.В., Симоненко Л.А. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / АН УССР, Ин-т языковедения им. А.А. Потебни. – К.: Наукова думка, 1987. – 164 с.
8. Борисова Л.Т., Донской Я.Л. Профессионализмы и профессиональные жаргонизмы в отраслевом терминологическом словаре // Термины и их функционирование: Межвуз. сб. – Горький: Изд-во Горьковск. нац. ун-та, 1987. – С. 34-40.
9. Скороходько Э.Ф. Вопросы перевода английской научно-технической литературы. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1963. – 92с.
10. Лях І. Деякі аспекти взаємодії номінативних одиниць синтаксису та словотвору (на матеріалі німецької термінології гірничої справи) // Нова філологія. – Запоріжжя: Запорізький держ. ун-т, 2002. – № 2. – С. 60-66.
11. Покровська О.А. Українська термінологія ринкових відносин: Дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 1995. – 207 с.
12. Чусшкова О.В. Аналітичні номінації в економічній терміносистемі (структурно-типологічний аспект): Дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2002. – 189 с.
13. Гармаш О.Л. Утворення телескопійних лексичних інновацій в англійській мові та особливості їх перекладу // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологічні науки. – Суми, 2004. – № 3 (62). – С. 111-116.
14. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1996. – 379 с.

Надійшла до редакції 25 жовтня 2007 р.